

14. DE VERKAVELING VAN BALGOY¹⁾

Division of the land at Balgoy

door/by

Ir L. J. Pons

In een oorkonde van 1247 (Baron Sloet, 1872-1876; Heeringa, 1940) worden, naar aanleiding van een geschil tussen heer Diederik, graaf van Kleef, enerzijds en Gosewinus, proost der kerk van St Jan te Utrecht en zijn kapittel anderzijds, over hun gemeenschappelijke bezittingen, o.a. in Balgoy, nauwkeurige aanwijzingen gegeven, hoe deze bezittingen verdeeld moeten worden tussen de graaf en de proost met het kapittel. Dit maakte het ons, dank zij nauwkeurige omschrijvingen, mogelijk, deze verdeling precies op de kaart na te gaan. Daar deze verdeling evenals de begrenzing van het „allodium” Balgoy nauw samenhangt met de bodemgesteldheid, zullen we eerst op dit laatste kort ingaan.

Balgoy ligt geheel op de linkeroeverwal van een boogvormige oude lus van de Maas. Fig. 1 geeft de situatie van de Maas weer, zoals die vermoedelijk in de tiende eeuw nog bestond. Oorspronkelijk was het latere Balgoise grondgebied dus geheel aan de linkerkzijde van de Maas gelegen. Of de plaats toen reeds bestond, is moeilijk te zeggen, maar wij menen dat dit wel het geval was. In aansluiting op ons bodemkundig onderzoek vond Modderman (1951) geen oudere archaeologica dan scherven uit de dertiende eeuw, maar de plaats wordt reeds in 1172 genoemd. In dit verband is de naam Balgoy veelzeggend. De Vries (1953) brengt deze naam ons inziens ten onrechte in verband met „gooi”. We moeten hier ongetwijfeld in navolging van Edelman en Vlam (1949) denken aan een samenstelling met „ooi”, hetgeen betekent: een weilandgebied in een rivierbocht, zoals we er vele in het rivierkleigebied kunnen aanwijzen: de Ooy, Ammersooien (Ammerzoden), Lithoien, Rhenooi, Acqooi, enz. (vgl. ook *Nomina Geographica Neerlandica II*, blz. 104). De situatie waarin zich deze plaatsen bevinden, doet vermoeden, dat ten tijde van de naamgeving de rivier, die het gebied omstroomde, nog als een echte rivier in werking was. Balg-ooi zou dan zijn naam gekregen hebben in een tijd, dat de Maas er nog omheen stroomde. Dr P. J. Meertens was zo vriendelijk ons mede te delen, dat balg = geul, gat, kuil kan betekenen. Ook dit stemt goed overeen met de zoëven geschetste situatie.

Het dorp ligt op het hoogste punt van de oeverwal langs deze oude Maas-arm. De bodem bestaat grotendeels uit normale stroomruggronden, zandige kleigronden, die in het centrum meestal op 70 à 80 cm diepte lichter worden, maar wat verder van het dorp af, gewoonlijk een wat zwaardere ondergrond hebben. Op een bepaald moment heeft de Maas een van zijn eigen bochten afgesneden (fig. 1) en is de buiten gebruik geraakte bedding langs Balgoy dichtgeslibd (fig. 2). Balgoy was toen dus een deel van het Land van Maas en Waal geworden. Het deel van de bedding langs het dorp Balgoy en langs Woord slibde dicht met slappe zware klei; de uiteinden vlak bij de „nieuwe” Maas werden met zandig materiaal opgevuld, terwijl ook op de oevers hier overal zeer lichte zandige klei (oevergronden) werd afgezet (Pons, 1953)

¹⁾ Voor de vele hulp, die wij bij het samenstellen van dit artikel mochten ontvangen van Mevr. Dr A. W. Edelman-Vlam, zeggen wij haar op deze plaats gaarne dank.

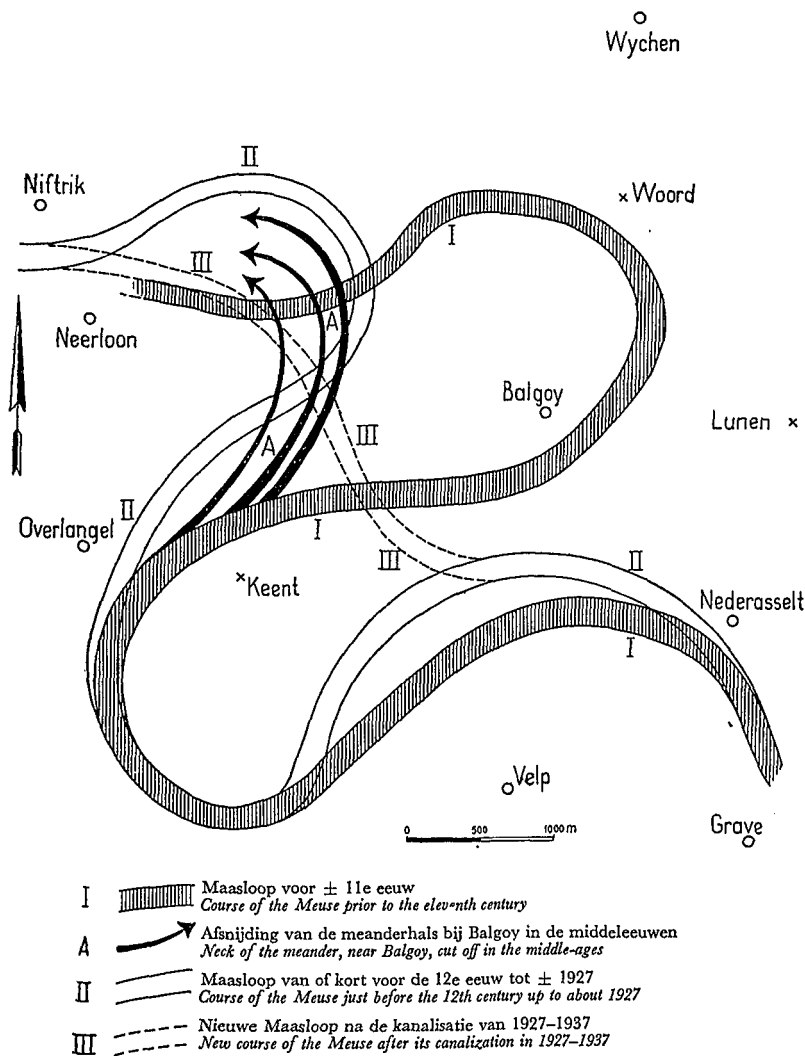

Fig. 1. De veranderingen in de loop van de Maas bij Balgoy.

The changes in the course of the Meuse near Balgoy.

(fig. 2). De geheel en half dichtgeslibde bedding – later bekend als Balgoise meer (zie ook Hoeksema, 1947) – bleef de grens vormen van het gebied van Balgoy, een grens, die in tegenstelling tot hetgeen De Vries (1953) meent, wel degelijk ook vóór de verkaveling zeer scherp is geweest. Slechts tegen Keent vertoont de grens hoeken, daar hier de bedding als grensscheiding zo goed als geheel verdwenen was en men de grens opnieuw moest vaststellen.

In dit verband kunnen we nog vermelden, dat Keent, hoewel later met Balgoy één kerspel en één rechtsgebied uitmakend (de Vries, 1953), oorspronkelijk eerder een afsplitsing is geweest van „Asselt” (Over- en Neder-

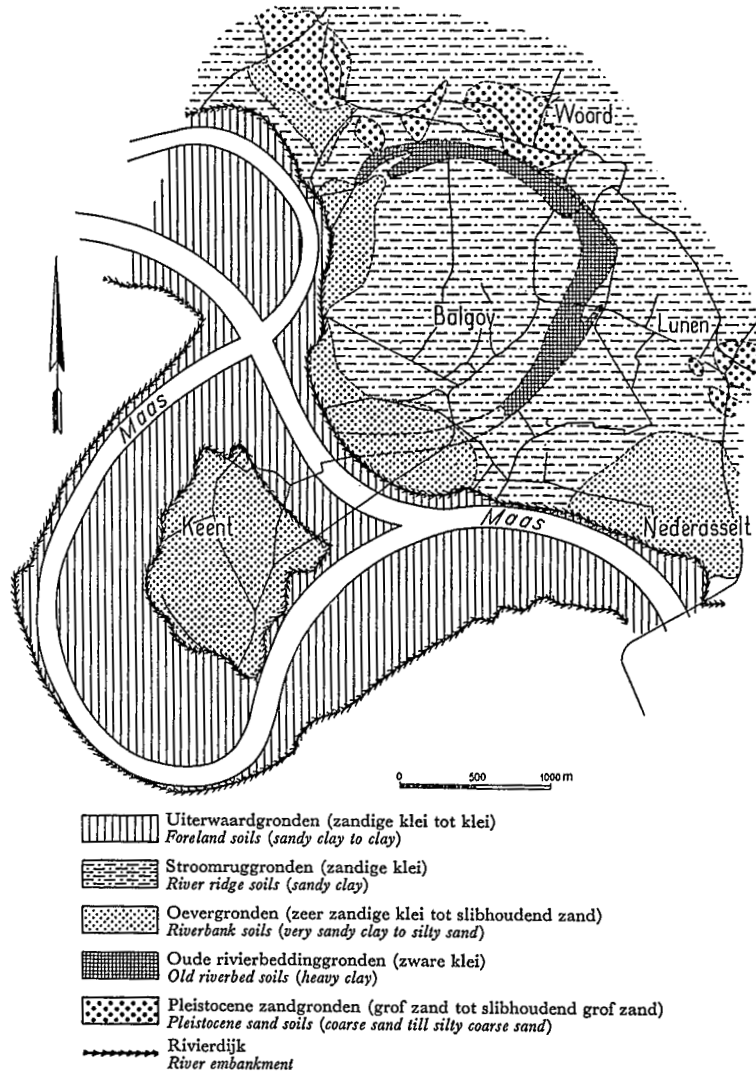

Fig. 2. Schets van de bodemgesteldheid van de omgeving van Balgoy.
Sketch of the nature of the soil in the vicinity of Balgoy.

asselt) dan van Balgoy. Dit op grond van de oude rivierlopen (fig. 1) en de grenzen van Nederasselt en Keent (fig. 3).

De bovenvermelde oorkonde van 1247 handelt over een aantal gemeenschappelijke bezittingen van de graaf van Kleef en proost en kapittel van St Jan in Balgoy en omgeving. Hieronder worden genoemd landerijen in Niftrik, Keent en Asselt (= Nederasselt). Verder worden nog genoemd dijken en bossen bij Hulsen en Engeldonc, die we ongetwijfeld niet bij Hatert, zoals men algemeen aanneemt (Manders, 1953), maar ook in deze buurt moeten zoeken, waarschijnlijk in de dorpen Overasselt of Nederasselt.

Ook van bezittingen, die mensen van de rechteroever van de Maas op de linkeroever hadden, wordt gesproken, evenals van visserij in het meer en in de Maas. Tussen de proost en het kapittel enerzijds en de graaf anderzijds bestond een overeenkomst, dat op verlangen van één der partijen, de goederen geheel of gedeeltelijk verdeeld moesten worden.

Op verlangen van de graaf van Kleef werden nu hun gemeenschappelijke bezittingen in Balgoy gemeten en verloot, waarbij $\frac{1}{4}$ aan de graaf werd toegemeten en $\frac{3}{4}$ aan de proost en het kapittel samen. Doordat de afmetingen precies zijn opgegeven in Hollandse morgens (1 hoeve = 16 Holl. morgen = $16 \times 8516 \text{ m}^2$) en de ligging en de begrenzing nauwkeurig worden omschreven, was het ons mogelijk, de oorspronkelijke hoevenverdeling te reconstrueren, terugwerkende van achter naar voor.

De verdeling is zo gemaakt, dat ieder een evenredig deel van het goede en het slechtere land ontving. In fig. 3 is de reconstructie van een en ander weergegeven. De grenzen tussen de parten zijn nu nog meest sloten. Andere perceelsgrenzen zijn in fig. 3 weggelaten.

Zoals De Vries (1953) reeds zegt, blijkt uit genoemde oorkonde, dat de proost alléén in Balgoy goederen bezat, waarvan uitdrukkelijk wordt vermeld, dat deze buiten de verdeling moesten blijven. Dit blijkt uit andere oorkonden (De Vries, 1953) de „hof te Balgoy” te zijn.

In fig. 3 is apart het gebied aangegeven, dat buiten de verdeling bleef. Het omvat het dorp Balgoy met de onmiddellijke omgeving. Dit gebied is gelijk te stellen met het bovengenoemde rechtsgebied, dat onder het „hof van Balgoy” behoorde en ressorteerde onder de proost. De dorpsbewoners waren tot herendiensten verplicht op het hof. Het dorp zelf was reeds geheel volledig. De stroomruggronden ten westen van het op de hoogste rug gelegen dorp, nu nog met een es-achtige verkaveling, werden als bouwland gebruikt. De lage gronden in de oude (gedeeltelijk) dichtgeslibde stroombedding, nu nog „het Broek” geheten, speelde – als het gemeenschappelijke grasland vlak bij het dorp – eveneens een belangrijke rol in de oude dorpsgemeenschap. Zij zijn pas vrij laat verkaveld, wat aan de perceelsvormen wel is te zien.

Het in 1247 verdeelde gebied rondom het oude dorp was. althans zeker gedeeltelijk, gemeenschappelijke, min of meer woeste weidegrond, gezien de term „gemeinde”, die hiervoor in de acte wordt gebruikt.

Het kan verder geen toeval zijn, dat de oude, nu nog bestaande en uit ongeveer dezelfde tijd daterende toren precies midden in het buiten de verkaveling van 1247 vallende gebied staat (fig. 3). De plaats waar de Balgooise hof, het eigenlijke administratieve centrum gelegen heeft, is vermoedelijk nog wel aan te wijzen. Aan de noordzijde buiten het oude dorpsgebied, waar de begrenzing van het dorpsgebied onregelmatig is, ligt een boerderij, die „het hof” wordt genoemd. Mogelijk moeten we hier de oorspronkelijke zetel van het dorpsbestuur zoeken. Merkwaardig is wel, dat deze „hof” op gebied van proost en kapittel ligt. Waarschijnlijk kwam aan de noordzijde van het oude dorpsgebied het belang van de graaf (die een „Huis” gebouwd had in het „meer”) en dat van proost en kapittel (die daar vlak in de buurt een hof bezaten) het eerst met elkaar in botsing. De onregelmatige begrenzing die we alleen hier aantreffen, wijst ook op deze, reeds gevestigde belangen. De acte van 1247 zal dan ook naar aanleiding van conflicten in deze hoek van het dorp ontstaan zijn.

In 1367 wordt voor het eerst gesproken van het „Huis te Balgoy” (De

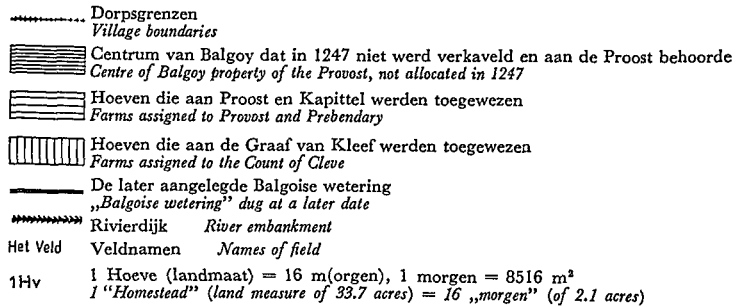
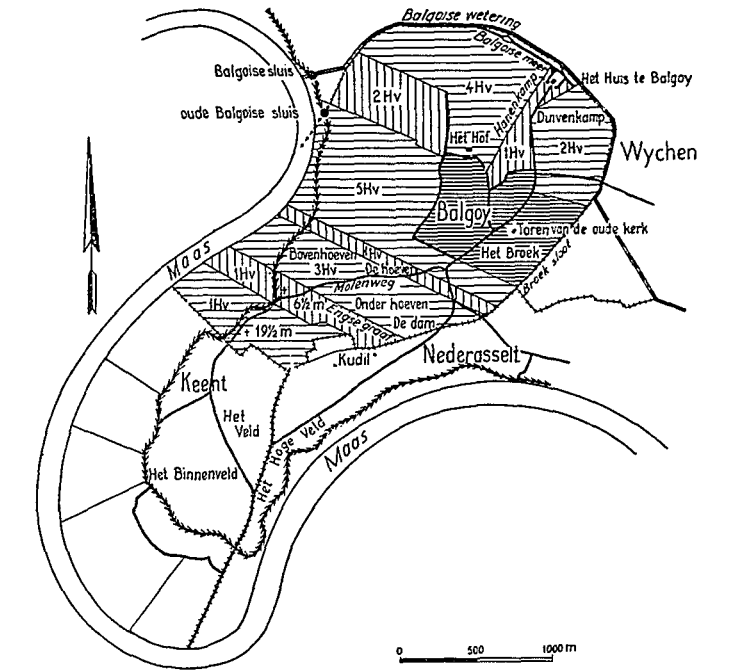

Fig. 3. De verkaveling van Balgoy in 1247.
Division of the land at Balgoy in 1247.

Vries, 1953). Uit een en ander is echter op te maken, dat het toen reeds bestond. Bij ons onderzoek blijkt het nu te staan op het eerste van de stukken land, dat den graaf van Kleef bij de verdeling in 1247 toegewezen werd en wel op het laagste punt ervan in het hiervoor reeds genoemde „meer”. De topografische situatie ter plaatse (fig. 3) doet vermoeden, dat het er in 1247 reeds lag en dat men bij de verdeling hier rekening mee heeft gehouden, gezien de typische vormen van de eerste twee uitgegeven stukken, die afwijken van de regelmatige stroken van de rest van deze hoevenverkaveling. De door De Vries (1953) vermelde historische gegevens sluiten hier zeer fraai op onze gegevens aan.

De situatie omstreeks 1247 moet dus zo geweest zijn, dat de graaf van Kleef zijn landerijen (zie fig. 3) met de bijbehorende heerlijke rechten be-

leend had aan een onbekende, die zetelde op het Huis te Balgoy. De goederen van de proost (de hof van Balgoy met bijbehorende rechten) waren samen met die van proost en kapittel, met alle rechten daaraan verbonden, in erfpacht uitgegeven aan een ander (o.a. vóór 1288 aan Willem van Puiflijk). In 1371 verwierf de erfpachter van „de hof” met toebehoren, Claes Trouweeloos van Balgoy, het Huis te Balgoy, met de daaraan verbonden rechten, terwijl hij ook reeds de heerlijke rechten over Balgoy bezat, afkomstig van de proost en de proost en het kapittel, zodat alles nu in één hand was verenigd. Het Huis droeg hij in datzelfde jaar over aan de hertog van Gelre, die hem vervolgens daarmede beleende.

Uit het voorgaande is nog een aantal voor de omgeving belangrijke conclusies te trekken.

1e. Het blijkt, dat de meting zeer nauwkeurig is uitgevoerd. De eerste 4 stukken hebben precies de afmeting van resp. 2, 1, 4 en 2 hoeven. Hieruit volgt, dat de volgende 5 stukken, die aan de rivier grenzen, eveneens nauwkeurig gemeten moeten zijn. Wanneer men dit precies nameet, blijkt dat de rivier de Maas, tot aan de oever waarvan deze 5 stukken zich uitstrekten, in 1247 op precies dezelfde plaats lag als vóór de kanalisatie in onze eeuw. Dit is een verrassende uitkomst, daar we ons juist hier in een buitenbocht van de sterk meanderende Maas bevinden.

2e. Langs de Maas lag een dijk en in die dijk bevond zich een sluis op de in fig. 3 aangegeven plaats. Van een wetering wordt echter niet gesproken. De sluis zal dus een plaatselijke aangelegenheid van Balgoy zijn geweest om het overtollige water uit het meer te lozen. Pas later – wanneer is onbekend – is de Balgoise wetering gegraven, die, behalve de afwatering van Balgoy, ook die van Keent, Neder- en Overasselt en kleine stukjes van Wychen verzorgde en ten behoeve waarvan op Wychens grondgebied een nieuwe sluis, de tegenwoordige Balgoise sluis, gemaakt werd.

Summary

Balgoy is situated in a former meander of the Meuse which was cut off in the 11th century (fig. 1). Due to this its position was changed from the left bank to the right bank of that river. Exact particulars on the division of the land are to be found in a charter of 1247. The acreage of the land is indicated being adapted to the conditions of the soil (fig. 2). It is possible to reconstruct this oldest land division in details (fig. 3). Apart from this, the oldest centre of the village can exactly be traced and the same applies to the site of the manor and the castle. These particulars are supplemented to by historical data. The situation discloses that i.a. in 1247 the Meuse followed already precisely the same course as before the canalization of the river and that the common discharge of water from a number of adjacent villages and Balgoy dates back to post 1247.

LITERATUUR

- Edelman, C. H. en A. W. Vlam*, 1949: Over de perceelsnamen van het Nederlandse rivierkleigebied. I. Betuwe en Bommelerwaard. Boor en Spade **III**, 231–284.
Heeringa, K., 1940: Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, II, no 1133. 's-Gravenhage.
Hoeksema, K. J., 1947: Verlande stroombeddingen in het rivierkleigebied en haar benamingen. Tijdschr. Kon. Ned. Aardrijksk. Gen. **64**, 40–45. Herdrukt in Boor en Spade **II**, 1948, 102–108.
Manders, H., ± 1953: Het land tussen Maas en Waal. Nijmegen.

- Modderman, P. J. R.*, 1951: Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden in het Land van Maas en Waal. Oudheidk. Meded. Rijksmus. Oudheden, N.R. **XXXII**, 25-61.
- Nomina Geographica Neerlandica II*, 104. Leiden, 1892.
- Pons, L. J.*, 1953: Oevergronden als middeleeuwse afzettingen en overslaggronden als dijk-doorbraakafzettingen in het rivierkleigebied. Boor en Spade **VI**, 126-133.
- Sloet, L. A. J. W. Baron*, 1872-1876: Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen, no 674. 's-Gravenhage.
- Vries, W. de*, 1953: Bijdragen tot de geschiedenis van het rechterlijk bestel in Gelderland. XII. De hoge heerlijkheid Balgoy (Balgoy en Keent). Gelre, Bijdragen en Mededelingen **LIII**, 1-18.